

KZ-MINDESTEDET NEUENGAMME

åbningstider
kontakt

dk

MINDESTEDETS HISTORIE –
ET OVERBLIK

KZ-Gedenkstätte Neuengamme

Konzentrationslejren Neuengamme

Fra 1938 til 1945 befandt sig Nordvesttysklands største koncentrationslejr i Neuengamme. Anledningen herfor var teglproduktionen for nazistytrets planlagte storbyninger i Hamborg.

Fangerne

Oprindelig blev koncentrationslejrene oprettet for at arrestere regimets politiske modstandere. Senere kom også andre grupper af forfulgte borgere i lejrene: Jødiske kvinder og mænd, sigøjnere, bøsser og lesbiske, Jehovas vidner, angivelige »asoziale« og »kriminelle« fanger. De første fanger i KZ-lejren Neuengamme var overvejende af tysk nationalitet. Under anden verdenskrig kom fortrinsvis mænd, men fra 1944 også kvinder fra alle besatte lande i Europa som fanger til lejren. Årsager for indlæggelsen var for det meste modstand mod den tyske besættelse, oprør mod tvangsarbejde eller racistisk motiveret forfølgelse. Den overvejende majoritet af fangerne udgjort efter kort tid af de udenlandske fanger (90 procent af lejrens indsatte). Mere end halvdelen fra dem kom fra Øst- eller Mitøstøsteuropa. I 1941/42 var de polske, og fra 1942/43 de sovjetiske fanger den største nationale gruppe i lejren. Men også fra Belgien, Frankrig, Nederlandene og Danmark blev der i årene 1943/44 tusende mennesker sat ind i KZ-lejren Neuengamme. I alt blev fra 1938 til 1945 fængslet over 80000 mænd og 13500 kvinder i KZ-lejren Neuengamme og dens mere end 85 satellitlejre. Yderligere 5900 Menschen blev ikke taget med i lejrbyggernes fortegnelser. Indtil krigens afslutning og under lejrenes rømning mistede mindst 42900 mennesker, som er dokumenteret og som mindstedet har tal på, livet i lejrkomplekset Neuengamme. Dertil kommer flere tusende fanger, som omkom efter deres aftransport fra lejren i andre lejre eller som døde efter deres befrielse p.g.a. følgerne af deres arrestation i koncentrationslejren.

Lejrens-SS

SS organiserede og fuldbyrdede KZ-fangenskab for de mennesker, som blev forfulgt af politiske, racistiske og andre grunde. I KZ-lejren Neuengamme og dens satellitlejre blev flere end 4000 SS-mænd sat ind i lejrene. I satellitlejrene for kvinder arbejdede kvindelige opsynsmænd for SS-styrkerne. Mod anden verdenskrig afslutning blev også tjenestemand og soldater fra den tyske værnemagt, told og politi forflyttet til SS-vagtjenesten. SS-personalet behandlede KZ-fangerne menneskeforagtende. Ved siden af et nøje reglementeret straffesystem fandtes der ét stort spillerum for vikkårighed overfor fangerne. Især brutale SS-medlemmer fik belønninger, f.eks. i form af forfremmelser.

Arbejdet

Fangerne i koncentrationslejren Neuengamme skulle udrette mellem 10 til 12 timer særligt svært arbejde. I Neuengamme var de i færd med at opbygge fangelejren, SS-lejren, et nyt teglværk og yderligere produktionssteder. Et kommando med de frygteligste arbejdsbetingelser var udgravningen af Dove-Elbe, en flodarm, som skulle gøres klar for sejlads med transportskibe, og anlæggningen af en stikk kanal med en havnebassin. I 1942 blev det nye teglværk taget i drift og fangerne blev i forøget omfang indsat i klæggruberne. I 1943 startede produktionen af betonelementer for luftbeskyttelsesrum og interimiske beboelseshuse. I krigens anden periode stod arbejdets i lejrens krigsrustningsproduktionssteder i forgrunden – firmaernes virksomheder som Messap og Jastram samt metalværkerne Neuengamme GmbH («Walther-værkerne») – derudover var de også beskæftiget i firmaet Deutsche Ausrüstungswerke, som SS selv ejede. I de fra 1942 oprettede satellitlejre i den nordvesttyske region var fangerne indsat frem for alt i rustningsindustrien eller rydning af ruinerne, de oprettede bunkre eller industrianlæg.

Indlogering

I de 8 træbarakker, hver med hhvs 2»blocks«, sov fangerne i starten tæt spækket sammen på stråmadrasser på gulvet. Senere fik barakkerne tre etagessenge, smalle skabe til tøj, borde og bænke. I de 50 meter lange og 8 meter brede blokke blev i reglen langt over 300, nogen gange endda over 600 fanger stuvet sammen i barakkerne. De to i 1943/44 oprettede yderligere teglstensbygninger omfattede hver fire yderlige blokke, som blev belagt med 500 til 700 fanger hver. Fra 1944 måtte tit op til tre fanger dele et sengested imellem sig. Vaskemulighederne var begrænset, de sanitære installationer var utilskrækkeligt. I kvarterne lugtede de efter sved og eksrementer. Der fandtes ingen privatliv eller intimsfære, når sengepladserne blev fordelt, var det den stærkere fange, som fik fortrinsret for sengepladsernes fordeling.

Ernæring og beklædning

Sulten beherskede fangernes adfærd og tankegang. Forplejningen var yderst tarvelig og beskeden og tit uspiseligt. Om morgenen fik fangerne en tynd mælkesuppe eller den såkaldte »kaffe« og en tynd suppe midt om dagen. Nogle fanger fik et smørbrød som supplement for „yderst svært arbejde“. Om aftenen blev brødrationen uddelt for den næste dag. Fangerne bar enhedsbeklædning af stribet stof, som hverken var istand til at afværge kulde eller regn. Tit var den stoppet, slidt op, for stort eller for småt. Mange fanger forsøgte at skærme sig mod kulden gennem at anvende tomme papirsække eller dele af uldtæpper, som de bar under deres tøj. Dette var dog strengt forbudt og førte til aftraffelse. Fanger måtte næsten udelukkende bære træsko, også om vinteren. Da det fra 1943 ikke længere var muligt at skaffe det stribede fangetøj, uddelte SS civil tøj, som blev kendetegnet med store, opsigtsvækkende påmalede gule kryds.

Sygdom og død

KZ-fangerne blev dagligt konfronteret med døden – de så til, når andre døde, og levede hele tiden i angst for, at også de ville omkomme før eller senere. De døde af sult, de overordentlig hårde arbejdsbetingelser, den utilstrækkelige beklædning og logis, udeblevende lægehjælp eller gennem mishandlinger. Flere tusind fanger blev henrettet eller blev ofre for målrettede mordaktioner.

Slutningen

I marts 1945 blev »skandinavierlejren« i KZ-lejren Neuengamme indsamlingsstedet for alle i Tyskland arresterede danske og norske fanger. De over 4000 fanger blev under pasning og opleje af det danske og det svenske røde kors evakueret til Sverige gennem de såkaldte »hvide busser« i perioden mellem den 9. og den 20. April 1945. Samtidig startede rømningen af hovedlejren. Tusende af fangerne fra Neuengamme og satellitlejrene kom til fods eller i godsbanevogne i »opsamlingslejre« som Wöbbelin, Sandbostel eller Bergen-Belsen. Der blev de stort set overladt sig selv uden føde eller medicinsk behandling og under katastrofale hygieniske forhold. 9000 fanger blev bragt ombord på tre skibe med navnene »Thielbek«, »Athen« og »Cap Arcona« i den Lybæske Bugt, hvor mange af dem døde af sult, tørst eller sygdom. Under et britisk luftangreb den 3. maj 1945 på skibene »Thielbek« og »Cap Arcona« indebrændte og druknede 6600 fanger eller blev skudt under forsøget for at redde sig i land, skudt af SS. Kun 450 fanger overlevede dengang. I KZ-lejren sørgede SS målrettet for at skjule sporene af deres forbrydelser. Alle parirer blev brændt, barakkerne blev rensset af strå og skarn og snavs, prygelblokken og galgen blev skaffet af vejen. De sidste fanger og SS-folk forlod den ryddede og rensede lejr den 2. maj 1945. Nogle timer senere nåede de første britiske soldater lejren.

KZ-Gedenkstätte Neuengamme

Jean-Dolidier-Weg 75
21039 Hamburg
telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 00
telefax: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 01
E-Mail: info@kz-gedenkstaette-
neuengamme.de
hjemmeside: www.kz-gedenkstaette-
neuengamme.de

UDSTILLINGER

mandag til fredag
kl. 09.30 til kl. 16.00
lørdag, søndag og helligdage:
april til september
kl. 12.00 til kl. 19.00
oktober til marts
kl. 12.00 til kl. 17.00

Gratis entré. Området er tilgængelig
døgnet rundt også udenfor mindes-
tedets åbningstider.

DET ÅBNE ÅRKIV
åbningstider som udstillingernes
åbningstider
telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 51

ARKIV
hverdage, efter aftale:
telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 37

BIBLIOTEK
mandag til torsdag
kl. 10.00 til kl. 15.00
fredag kl. 10.00 til kl. 13.00
samt efter aftale:
telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 13

STUDIECENTRET
Tilmelding af ikke omkostningsfrie
arrangementer:
telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 15 43
E-Mail: Studienzentrum@kb.hamburg.de

GUIDNINGER
Tilmelding af ikke omkostningsfrie
guidninger og projektdage hos
Museumsdienst:
Telefon: +49 (0) 40 | 4 28 13 10

GUIDNINGER i tysk tegnsprog
Martina Bergmann, SHMH
Skype: museumsdienstHH
billedtelefon: +49 (0) 40 | 31 10 80 03
Fax: +49 (0) 40 | 427 925 324
E-Mail: Martina.Bergmann@
museumsdienst-hamburg.de

GUIDNINGER om søndagen
(uden tilmelding)
kl. 12.00 mødestedet: pladehuset, i nærhe-
den af teglværket
kl. 15.00 (april til september)
kl. 14.00 Uhr (oktober til marts)
mødestedet: Hovedindgangen

REDIGERET AF
KZ-Gedenkstätte Neuengamme, november 2016
REDAKTION
Karin Schawe

LAYOUT
Julia Werner
FOTOS
KZ-mindstedet Neuengamme, mindstedets arkiv

Støttet af den befuldmægtige komitteret af den
tyske forbundsregerering for kultur og medier

Ausstellungen
Begegnungen
Studienzentrum

KZ-mindestedet Neuengamme

KZ-mindestedet Neuengamme i Hamborg minder på den historiske lokalitet om de over 100.000 mennesker, som var fanger af koncentrationslejren Neuengamme i årene 1938 til 1945 og dens satellitlejre. Det er et minde- og indlæringssted, som bevarer mindet af SS-terrorens ofre og byder på mangfoldige muligheder for beskæftigelsen med nazi-herskabets årsager og følger.

Stedet efter 1945

Efter krigens afslutning brugte den britiske militæradministration bygningerne af den tidligere koncentrationslejr Neuengamme først som lejr for »Displaced Persons«, sidenhen som interneringslejr for medlemmer af SS, NSDAP og den tyske værnemagt samt som transitcamp. I 1948 blev lejrens område overgivet til byen Hamborg, som lod nedrive mange af de oprindelige bygninger af den tidligere koncentrationslejr og lod oprette et fængsel i de stadig bestående samt nyoprettede bygninger af den tidligere koncentrationslejr. Ved slutningen af 1960'erne opstod et nyt fængsel på det tidligere KZ-område. På insistering af mange KZ-overlevende tidligere fanger oprettede man en mindesøjle på området af den tidligere lejrgartneri. I 1965 opstod det internationale mindested med mindesøjlen, mindemur og skulpturen »nedstyrtet fange«. I 1981 blev der åbnet et dokumenthus med den første permanente udstilling. I året 1995 fulgte en ny permanent udstilling på et større område, indtil endeligt efter lange kampe, især af forbundene fra de overlevende fanger, og mod mangt en modstand det endeligt lykkedes at flytte det første fængsel fra området. I året 2005 kunne der præsenteres et nyt omdannet mindested til offentligheden. Efter lukning af det andet fængsel i 2006 blev næsten hele arealet af den tidligere koncentrationslejr Neuengamme til et mindested.

Mindestedet

Mindestedets areal omfatter i dag et område på 57 hektar med 17 bevarede bygninger fra koncentrationslejren; det er dermed et af de største KZ-mindesteder i Tyskland. Udeområdet er gjort tilgængeligt og er dokumenteret. Udformingen af den tidligere fangelejr er præget af markeringerne, hvor træbrakkerne og hegnindfatningerne stod i sin tid, samt gennem arkæologiske frilæggelser af fangelejren. Også de tidligere hegnforløb og vagttårnenes position er blevet gjort synlige. I selve mindestedet kan man i dag se på fem permanente udstillinger og temporære særudstillinger. Et arkiv, et bibliotek og et åbent arkiv samt studiecentret for projekter og seminarprogrammer tjener samlingerne, dokumentation og formidling. I mindestedets servicepoint ved indgangen til mindestedet kan man låne audioguides, hente oplysninger og købe mindestedets publikationer samt andre publikationer. Med hjælp af et flersproget audioguidesystem er i alt 112 stationer på hele området tilgængeligt for de besøgende. Disse oplysninger kan også downloades med besøgenes egne smartphones (App: KZ-Gedenkstätte Neuengamme).

Området

Området inddeles i mindeområdet 1 med det internationale mindesmærke 2, mindestedet med mindets hus 3 samt det store dokumentations- og udstillingsareal, som fortsættes mod syd. Rundveje gør området tilgængeligt og leder til de historiske bygninger og anlæg som det gamle teglværk 4, havnebassinen 5 eller ti de bygninger, der blev brugt af SS 8. 60 tekst- og billedtavler forklarer området; en rundvejsguide fås i servicepoint ved hovedindgangen.

Mindets hus

I mindeområdet står mindets hus, som blev nyskabt i 1995. Før den tid fra 1981 hed huset dokumenthuset. På de fire meter lange stofbaner, som hænger ned fra væggen ved siden af hinanden, er navnene fra ofrene af KZ-lejren Neuengamme fortegnet. De 23.395 navne er angivet i kronologisk rækkefølge efter fangernes dødsdatoer, mod krigens afslutning bliver navnekolonnerne længere dag efter dag. De ofre, hvor navnet ikke er kendt længere, mindes i et rum, hvor ubeskrivne stofbaner lagres. I et siderum med blik på det internationale mindesmærke præsenteres faksimiler af håndskrevne dødsbøger fra lejrens sygerevir/ infirmeriet i syv pultglasmonter gjort af træ.

Udstillingerne

Fire af de fem permanente udstillinger bliver vist i historiske bygninger. Den femte udstilling er anbragt på en murrest fra fængslet på området, hvor klæggruberne lå i lejrens tid, som blev rivet ned i 2006. Derudover vises udstillinger, nogle fra andre institutioner, som supplerer og uddyber temerne i de permanente udstillinger. Permanente udstillinger er hovedudstillingen »Spor af tiden: Koncentrationslejr Neuengamme 1938–1945 og dens historie efter krigen« 7 i en tidligere fangebygning, studieudstillingen »kontoret KZ-lejren Neuengamme: Lejrens-SS« i det tidligere SS-garager 8 samt de supplerende udstillinger »arbejde og tilintetgørelse: KZ-tvangsarbejde i teglproduktionen« i det tidligere teglværk 4, »mobiliseringen for krigsøkonomien: KZ-tvangsarbejde i rustningsproduktionen« i de tidligere »Walther-værker« 9 og på det tidligere fængsles murrest: »fængslerne og mindestedet: dokumentation af en modsætning« 6.

MINDESTEDETS TILBUD

KZ-mindestedet Neuengamme er i dag et indlærings- og mødescenter af international betydning, som byder på mange muligheder for beskæftigelse og uddybning med historien og nutiden. Mindestedets besøgere kan få informationer gennem guidninger over området og mindestedets udstillinger, der tilbydes og muliggøres projekt- og studiedage samt muligheder for videreuddannelse, materialier for historisk-politisk indlæring i tysk, dobbeltsproglig eller multinationalt perspektiv, mulighed for forskning og indlæring i udstillinger, seminar- og arbejdsrum i studiecentret 10 og i det digitalt understøttede åbne arkiv 8. For yderligere uddybning af besøget af vores mindested eller for forskningsøjemed står et videnskabeligt arkiv og et bibliotek til rådighed 10. Mindestedet arrangerer regelmæssigt internationale mindehøjtideligheder og samtaler med samtidige vidner af første, anden og tredje generation.

Mindestedets pædagogik

Mindestedspædagogikkens medarbejdere formidler koncentrationslejrens Neuengamme historie under særlig hensyntagen til fangerens livshistorie til tilmeldte besøgsgrupper, voksne og unge. Disse omkostningspligtige tilbud består af to-til fem timers arrangementer, fra formatet museumssamtale til en såkaldt projektdag. Disse tilbud understøtter med forskellige metoder og tiltag deltagernes indblik og vidensformidling, muligheder for at se de vidtløftige udeområder på egen hånd og den intensive beskæftigelse med udstillingernes emner. Gruppebookinger formidles ved henvendelse til Museumsdienst Hamburg, telefon: +49 (0)40 428 131-0 eller under: www.museumsdienst-hamburg.de.

Studiecentret

Studiedagene samt fleredagsarrangementer af studiecentret stiles mod voksne og unge og bliver tit gennemført i tæt samarbejde med institutioner af tilbydere fra ungdoms- og voksenuddannelsescentre udenfor skoleområdet. For medlemmer af institutioner og erhvervsfaglige skoler tilbydes specielle arrangementer. Studiecentret udretter kongresser, workshops, videreuddannelser og seminarer, også i Kooperation med andre institutioner i ind- og udlandet. Udover ungdomsmøder og skoleudvekslingsprogrammer organiseres internationale workcamps. Studiecentrets tilbud kan bookes direkte i KZ-mindestedet Neuengamme, telefon: +49 (0)40 428 131 543 eller under: studienzentrum@kb.hamburg.de.

Offentlige guidninger

Informationerne herom findes på mindestedets hjemmeside.

KZ-mindestedets Neuengamme informerer over stedets historie, de forskellige udstillinger, de aktuelle uddannelses tilbud, arrangementer, guidninger, forskningsprojekter, publikationer, kontakter samt Social-Media-aktiviteter under:

www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de

En virtuel rundgang gennem udstillingerne med alle uddybende materialier, også som download, fås over hjemmesiden:

www.neuengamme-ausstellungen.info

Barrierefrihed

Med undtagelse af det i 1981 opførte mindets hus er alle offentligt tilgængelige bygninger indrettet kørestolsejnet.

